

KÁNTOR LAJOS

Még mindig a Kalota partján

Kánikula. Itt, a Vlegyásza, a Vigyázó tövében is. Pontosabban egy hegyvonulattal errébb, ennyivel közelebb Kolozsvárhoz. Azért ezt a vidéket is lehetne havasaljának minősíteni. Nem tették persze, amikor a kollektivizálás folyt. A magyar falvakkal vigyáztak, nehogy kedvezőbb helyzetbe jusson valamelyik. Amit most Kalotaszentkirály elér, azt magának köszönheti. Egyre-másra nőnek ki a régi telkeken a komfortos, modern fürdőszobákkal felszerelt házak, néhol már, az új ház mögött, hátul „EU-komfort” baromfiudvarral, disznóóllal. Azért továbbra is az igazi ott kint a vízparton és bent a víz közepén, a Kalota friss vizében, ilyenkor, amikor már-már medence-hőmérsékletűvé melegedik a hegyi patak. A lábpróbáló kövek emlékénel egyszeribbet, a szó szoros értelmében kereket is őriz Sebestyén a korábbi évekből. Mert hogy Károly bácsiék, Cséék mostani látogatása előtt a számolhatatlan vendégük közt minden kategória akadt. A fiaival éppen gátat építettek, hogy legyen legalább mellig érő fürdőhelyük a malomhoz közeli szakaszon. Mellig... Ó, azok a mellek. Akkor jött ugyanis, libasorban, a máig fedledhetetlen látomás: fölöttük, a magas parton három fekete bikinis jelenség tűnt fel, lélegzetállító versengésben-harmóniában, a színház fiatal világából. Dubrovnikban vagy Miami Beach-en is rájuk szegeződött volna László tekintete. Meg a fiaié. Zentelki nyári szomszédjuk, a régi barát, Cseh Guszti is abbahagyta volna a rajzolást, akár a hatvan főemberét, ha szerencséjére épp ott van velük az apró szigeten, a Kalota közepén. Valami ilyesmivel sem ártana kedveskedni ezúttal a meghívottaknak, reprodukálva a reprodukálhatatlant (mert azért ez romlandóbb áru, mint a Jeles házak vagy akár a Főemberek), és kilesve, hogy melyikük mennyit árul el a rájuk tett hatásból. Zsiga bácsi spontán férfiúi megnyilatkozására biztosan számítani lehetne. Edgár föltehetőleg most is fennebb nézne, a tárt arcot keresné, azt tudná értékelni.

Az öreg Illyés, persze egészen más körre utalva, egyszer bevallotta, hogy tulajdonképpen megrendezzük az emlékeinket. Panek viszont változatlanul a rá jellemző keresetlenséggel jelenti ki: – Az egyetlen, akit nem szabad megcsalni: az emlékezetünk. – Sebestyén helyesel. Nagy Laci is így tett; noha temetésre jött, Szisz sírjánál lelkiismeret-ébresztő beszédet mondott, a szertartást követő csendes borozgatás közben, a Continental (illetve a New York) asztalánál meglátta aztán „az erdéli asszony” kezét, „e remekművet” – és Balassira rímelő remeklés született a kolozsvári benyomások groteszk találkozásából.

De vissza a kerekasztalhoz. A közbeiktatott ebéddel, az ebédnél nem volt semmi baj; a lakodalmas terem padjai ugyan nem túl kényelmesek, de a falubeliek felszolgált szilvapálinka, a gulyás és az itt szokásos kis kürtőskalács népiek és urbánusok megelégedésére szolgált. A malom felé jövet egy be nem kalkulált epizód: valamelyik háztól a temető irányában indult halottas menet. A legtöbb malombeli meghívott korára való tekintettel, nem ildomos emlékeztető ez. Az ember magáról tudhatja – most már ő is. Sebestyénben frissen visszhangzik legkisebb unokája kérdése, amelyet alig pár hete hétéves őszinteségével szegezett szembe nagypjával, egy hasonló, a malom tornácáról figyelt jelenet kommentárjaként. Mert ugye meg kellett magyarázni a nagyvárosi gyerekeknek a falusi szokást meg persze a ravatalozó hiányát. Kivételt csak híres emberekkel tesznek; van, akit a templomból temetnek, a színészt általában a színház előcsarnokában ravatalozzák fel. – Téged honnan fognak temetni, tata? Te híres ember vagy. – Tök jó, válaszolhatna az unokák nyelvén a kérdésre. Ilyen elismerésre ugyanis Sebestyén nem számított. Azzal próbált túllépni a meghökkentő pillanaton, hogy ő ezzel még nem foglalkozik. A két nagyobb unoka valamit megérezhetett a feszültségből, hallgatott, de szerencsére a kicsi sem erőltette a választ.

Ha viszont már itt tartunk, ötlük fel Sebestyénben az abszurd lehetőség, mi volna, ha megkísérelnék szembesíteni a vendégeket saját temetésükkel? Károly bácsi kifejezetten jól járna vele, a Farkas utcai templomból a Házsongárdba vonuló sereg a népviseletbe öltözött kalotaszegiekkel, a város értelmiségi színe-javával, a volt főgondnokot megtisztelő lelkészek palástos csapatával azt a fejedelmi eseményt idézte (legalábbis Sebestyén tudatában), amely az utolsó erdélyi fejedelmek, a két Apafi Mihály hamvainak pompázatos, bandériumos, ágyútalpas újratemetéseként örökítődött meg Kolozsvár történetében. (A református templom szentély-részeiben erre emlékeztető emléktáblát különben maga Károly bácsi tervezte.) 1977 augusztusában Sebestyén is ott ment, valahol hátrább, a koporsó mögött, az 1942-es felvonulást azonban még csak lakásuk ablakából nézte, a testvérével együtt. Szerényebb méretben, a Farkas utcai ravatalozással így tisztelte meg a református egyház Szabó T. Attilát is, az Erdélyi Szótörténeti Tár létrehozóját. Az unitáriusok pedig Erdély levéltáros-történészét, Kelemen Lajost, a Kossuth Lajos utcai templomból induló menettel. Egy lezáruló erdélyi múlt pillanatai.

A Szabédi-történet – 1959 áprilisából – a másik véglet. A hatalom annyira félt az életét a szamosfalvi síneken végzett professzor temetésétől, egy esetleges tüntetés lehetőségétől, hogy előrehozták az időpontot egy órával, a Bolyai diákjait pedig letiltották a részvétéről, azaz a részvételtől. Sebestyén évfolyama mégis ott volt, s a minden búcsúzást jellemző néma döbbenet százszorosát élték át a házsongárdi ócska kápolna mellett író és tanár kortársak, tanítványok, megrendült kolozsváriak. Szegény Szabédi Laci újabb félelmet élhetne most át, arra gondolva, hogy kiket fognak ezért a mély némaságért felelősségre vonni a Szekuritá-

tén. Ő már csak tudta, mivel jár az államvédelmiek kitüntető figyelme. De vajon hányan lehettek a Panek budapesti hamvasztásán? Az urnában hazatérés már jobban sikerült Zoltánnak, végül ő is a Házsongárd méltó halottja lett. Ami nem sikerülhetett viszont Cs. Szabónak, hiába vágyott erre, hiába szolgálta meg életművével ezt a kiváltságot. Sárospatak lett a pótlás. Még jó, hogy most mégis itt van, élőben, Kolozsvárt és Zentelkén, Szentkirályon, és egy kicsit kívülről-felülről figyelheti ezt az újrateremtett zűrzavart.

Az elmúlt évtizedek produkáltak jó néhány „szabálytalan” halált és temetést errefelé. Szisz és Hervay Gizi fia, Kobak – akit már csak a *Kobak könyve* őriz a fiatalabbak emlékezetében – a történész Dankanits Ádámékkal, az ő bukaresti lakásukban, pontosabban a romok alatt végezte, serdülő gyerekként, az 1997. márciusi földrengésben. Szisz a Szamos fölötti Kányafőt választotta utolsó menedékként, négy hónappal korábban. Ma már együtt vannak, mindhárman, a Házsongárdban, mert hogy szegény Gizit is hazahozták Budapestről. Sziszt azért itt, a malomban mégis kegyetlenség volna szembesíteni tizenhat éves fia sorsával. A magáéval ott fenn, a tetőn nyilván szembenézett. És aligha jutott arra a következtetésre, mint a Kós Károlynak ajánlott Áprily-vers („s titokzatos szót mondtam akkor: Erdély...”). A közben eltelt fél század túl sokat változtatott a líratörténeten és az erdélyi (meg a bukaresti) magyar és nem magyar életen. Erről Méliuszt, a sok kanyart megélt, részben bukarestivé vált költő-prózaíró is érdemes volna most megfaggatni. Sebestyén jól emlékszik a konfliktusok sorára, melyekben a református lelkésznek tanult, költőként az *Erdélyi Helikon*ban indult, Kuncz Aladárt mestereként búcsúztató, majd elszánt avantgardistává lett régi Korunk-munkatárs az új szerkesztőséggel hadakozott, mi több, vélt gaál-gábori igaza védelmében állítólag a Központi Bizottsághoz is fordult a „vonaltól” elhajló erdélyiekkel, egyes kolozsváriakkal szemben. A nevet a magyar irodalomban először használó Melius Juhász Péter hitvitázóhoz hasonlóan, a mi Méliuszunk sem kímélte ellenfeleit. Sebestyén őrzi azt a Méliusz-levelet, vagy húsz évvel ezelőttről, amelyben szó szerint ez állt (egy előző vitában mintha maga Méliusz idézte volna belőle): „...lehetetlen a közösség örültekkel hatalmi mámorosokkal, provokátorokkal és denunciáns törtetőkkal. Épp ezért nem hiszem, hogy nekem még lehet közöm a K.-hoz.” Ha jól emlékszik a szövegösszefüggésre, a „K.” itt egyértelműen a folyóiratot, a *Korunk*ot jelentette. Ez már nem a Balogh Edgár korszaka, Gáll Ernő is ekkoriban kényszerült megválni a laptól. Akkor hát? Sebestyénnek semmi kedve megnevezni, megidézni azt a halottat, akire a minősítések vonatkozhatnak. (Soha halottabb halott – ezek méliuszi szavak, de másról, feltámasztandóról szóltak.) Izgalmasabb volna – lesz is a következő órákban, napokban? – Méliusz Edgárral összehozni, mérkőzzenek élőben, direktben a Korunk-örökségért, az „igaz hit” képviseletéért, népiekért és urbánusokért. (Ha Méliusz kapcsán Juhász Pétert említette, Balogh Edgárhoz a ferencrendi szónok, a még korábban élt Temesvári Pelbárt illik; már csak azért is, mert Sebestyén

többször is hallotta egyetértően idézni Edgártól a XV. századi író-pap mondását: Döglött lónak szájából is fakadhat tiszta forrás.) Tisztázni kellene, mi áll az ilyen sorok háttérében: „A személyes becsület semmivel sem alábbvaló kérdés, mint a közügyi. Hiszen éppen ez a sztálinizmus utáni idők nagy emberi tanulsága. Itt nem eszmei ellentétekről van szó, hanem személyes becsületed megsértéséről. Nem tartok igényt rá, hogy nézeteimet bárki elfogadja, mint ahogy tagadok minden felfogást, amely nézetei számára diktátumot igényel – tehát a dialógus híve vagyok. De elintézetlen becsületbeli kérdések nem teszik lehetővé a dialógust megbecsületlenítőnk házában. Ha tegyük fel megsértem a villanyszerelőmet, nem lepődhetem meg, ha legközelebb hiába hívom. Vagy bocsánatot kérek tőle, vagy más villanyszerelőt hívok. A villanyszerelő szituációján semmit sem változtat, ha mondjuk a feleségem hívja el házába.” – Ilyen és ehhez hasonló Méliusz-levelek várnak utókori válaszra, de legalábbis megfejtésre, talán erre is föl lehetne használni a mostani malombeli együttlétet. Mindenki a saját emlékeit őrzi, ez nyilvánvaló; és noha ismételten kijelentjük, hogy a dialógus hívei vagyunk, nem akarjuk ráerőszakolni másokra a saját nézeteinket, mégiscsak személyes élményeink, régi-új sérelmeink foglyaiként maradunk a magunk elfogultságaival. És vádjaiuk. Edgár és Méliusz viszonya a legjobb példa erre, esettanulmányt kellene írni róla.

Ha most, átmenetileg, a halálokról és temetésekről esik szó, a két kortárs Korunk-örökös, Gaál Gábor-tanítvány (?) végleges távozását is érdemes volna összehasonlítani. (Előbb azonban a Gaál Gáboréról kellene szólni. Ha nem is a teljes történet, az föltétlenül ide kívánczik, amit Sebestyén nemrég hallott irodalomtörténész barátjától. Bajor Bandi jellemezte pontosan a helyzetet, amikor az esedékes G. G.-kötet munkatársainak késését így kommentálta: – Mit akarsz, ha az emlékbizottság ugyanazokból a tagokból áll, mint a kivégző osztag? – Megjegyzésre érdemes találkozás ugyanezzel a jelenséggel, Mészöly Miklós nyolcvanas évek végi noteszlapjain: „Realista drámákban ritkán fordul elő, hogy a hóhér mondja a gyászbeszédet is. A szocialista szürrealizmus hajlékonyabb, képzeletdúsabb.” – Hát erről ennyit, a mozgalmakon belül.) Sebestyén nem sokat tud Méliusz József kilencvenes – évei számát tekintve persze nyolcvanas – életéről, még kevesebbet az úgymond végtisztességről, 1995 decemberére Bukarest bizony távol került tőle. Balogh Edgár pár hónappal túlélte a volt harcostársat és örök ellenfelet, vagyis majdnem a 90. születésnapig eljutott. Kolozsvári, Rákóczi úti magányát talán többekkel sikerült megosztania, mint Méliusznak a magáét a fővárosi tévé közelében; mi több, Edgár sokáig megpróbált cikkeivel beszélni a megváltozott közéletbe. De egyiküknek sem sikerülhetett igazán átmenteni a korábbi tekintélyt ebbe az új világba. Hagyjuk hát meg őket közvetlen harcaik közelében, a barátok és ellenségek közt. Méliuszt Szisz mellett, akinek öngyilkosságát mélységesen gyászolta, Edgárt például a Tamási Áron híveinek társaságában. (Sebestyénnek eszébe jut az 1966-os botrány, amikor a megyei pártbizottság le-

tiltotta a szerkesztőségi részvételt a farkaslaki temetésen; ő, mármint Sebestyén, főnökei utasítására kénytelen volt itthon maradni, Edgár viszont saját felelősségére, a szerkesztőségi autóval elment Tamási búcsúztatására, a szülőfaluba – az lett a büntetése a főszerkesztő-helyettesnek, hogy fizesse vissza a benzin árát és a sofőr napidíját. Szervátiuszék Tamási-síremlékének avatásán aztán már ott lehetett Sebestyén is, fényképe is van róla, egy friss halott-baráttal, az avantgárd esztétájával, Bori Imrével állnak egymás mellett, a népes gyülekezetben. Egyébként Jenő bácsival és fiával sokszor találkozott, ott kint is, amikor a nagy követ faragták; meg persze a kolozsvári, fellegvári műteremben. És heteken át a Korunk Galériában, a Szervátiusz-kiállításukon; Jenő bácsi naponta ott volt náluk, fogadta a rengeteg tárlatlátogatót, vidéki iskolák diákcsoportjait is, százával.)

Hosszú a lista, akár a B betűsöke is, meg se próbáljuk a végére járni. A Bustya Bandi és Bálint Tibi végső magányát mégsem lehet kihagyni Sebestyén baráti körének felemletéséből. Bustya az Ady-cédulák, újságok és könyvek halmaitól elborítva, a rideg tömbház-lakásban aligha volt már boldog (vajon számított még arra, hogy befejezze esedékes nagy Ady-életrajzát?). Kálmánka – Tibit ugyanis így szólították régi barátai – talán nem érzékelte, hogy ott fenn, fellegvári házuk kapuján, utoljára fordul be. Találkozásaik nem voltak ugyan a legutóbbi időben alkalmasok a mélyebb eszmecserére, ám korábban többször is kijelentette Sebestyénnek, hogy nem kezd már regényírásba, nincs hozzá kitartása; jó novellák, karcolatok azonban biztosan maradtak benne. Itt, a malomban most nyugodtan elborozhatnának, a jeles társaságban – és ezt senki, sem feleség, sem barát, sem közvélemény nem vehetné rossz néven tőlük.

Ennyi halál meg temetés (Bustya Bandinak szegénynek ráadásul csak a monostori betonkolosszusban, a nagyvárosi kopár új temetőben jutott sírhely, így ez maradt meg Sebestyén emlékében mint a kiszolgáltatottság, az elidegenítés szörnyű téli élménye) – szóval a lezárult világok ilyen feltérképezését most már ideje abbahagyni. Gézának, Páskándinak azért még meg kell adni a szót, ha távolból is, ebben a morbid témában. (Egy másik alkalommal fő előadónak hívják majd meg, Géza ezt természetesen el is várja, teljes joggal.) A szép búcsúzásról, az unokáknak adott magyarázatokról, az utolsó impresszió végtelen fontosságáról írottakkal tulajdonképpen az életről, pontosabban a túlélés esélyéről fogalmazta végrendeletét, ilyenformán: Halálunk utolsó esztendeiben akarjuk és tudjuk legjobban befolyásolni magunkról az utókori képet. Feltéve, ha idejében és szavahiheetően festik a véget élénk olyanok, *akiknek módot adtunk*: tájékozódjanak, s akiknek hiszünk is. Aki hamarabb tud, akinek a *beavatottság* esélye idejében adatik, hamarabb ítélheti meg józanul a helyzetet. Ez akárhogy is, alapvető kiváltság. Közel ülni a fő információk tüzéhez. Annál melegebb.

A beavatottság esélye mindegyik meghívottnak megadatott, a tájékozódásé nemkülönben, lássuk hát, hogyan ítélik meg a helyzetet, a helyzeteket, 2005-ös viszonyításban. Próbáljunk közeledni a fő információk tüzéhez. Hol is kellene

most folytatni? Nyilván a történelemmel. Legyen akkor Bibó Istváné a szó – a közbeszó hatvankilenc év ugyanis keveset változtatott szavai érvényességén.

– Mi tudjuk, hogy a magyarság is bizonyos abszolút emberi állásfoglalásokat jelent a létezés, a cselekvés és a gondolat alapvető kérdéseiben, de azt is tudjuk, hogy ezek az abszolút emberi színek nemcsak a külföld számára ismeretlenek, hanem sokszor jóformán a magunk számára is, vagy, ami ennél is rosszabb, félreismertek és megreformálatlanok. Az utolsó évtizedekben szinte az egész magyarság óriási erőfeszítéseket tesz, hogy nemzetünket a külfölddel megismertesse, a reá vonatkozó tévedéseket eloszlassa, és a magyarságról kedvező képet alakítson ki. Ezt az erőfeszítést a jövőben természetesen tovább kell folytatni, mint eddig. De a döntő csatát nem itt kell megnyernünk. Ahhoz, hogy ez a szó, „magyar”, az emberi mivoltunk egy önmagában zárt és harmonikus színt és formáját jelentse, nem a többi emberiséggel, a külfölddel szemben való állásfoglalásunkat kell megváltoztatnunk, hanem itthon kell kultúrává, stílussá és szellemmé tennünk mindazt, ami ma lehetőség és őserő.

Az őserőt azért már itt, Kalotaszentkirályon sem lehet oly meggyőzően emlegetni, gondolja Sebestyén, de a lényegét tekintve a bibói önkritika változatlanul telibe talál. És az illyési figyelmeztetés?

– A világ összefügg; nem tesz tehát jó szolgálatot más nemzetnek az, aki a maga nemzetét rosszul szolgálja. Valamennyi nemzet jogából ad fel az valamit, aki a maga nemzetének jogaiból csak egy szemernyit is föl ad.

Hát igen, 1945-ben, Illyés Gyula megszólalásában (amelyet azóta is hallhatunk) a forradalmi magyarságról volt szó, most pedig az Európai Unió tagjáról. Meg hát azokról, rólunk, akik még kívül vagyunk. És azokról, akik valószínűleg még hosszabb távon kint maradnak.

– Ezt a történelmet nyitva felejtették, mondja a magáét.

Panek közbeszólására többen bólintanak, mások ízlelgetik a modern, de akár posztmodernnek minősíthető fogalmazást. Minthogy azonban hangosan senki sem ejti ki a posztmodern szót (honnan tudhatnák, hogy ezt eszik vagy isszák?), nem alakul ki mellékvita a stílusirányokról. Zoltán még nem fejezte be, történet-filozófiai eszmefuttatását érdemes tovább hallgatni.

– A történelmet szerintem nem szabad sűrű, majdnem egymásra torlódó századokban nézni, ember-térre kell alakítani, ha van hozzá varázs-szemünk. Újra kell álmodni minden érzékszervünkkel és éber figyelmünkkel, tudván – mert kiderítvén –, hogy mi magunk akkoriban mikbe keveredtünk volna... Mit kezdjenek az unokák a titkainkkal, amiket nem tudunk rájuk hagyni? Ők sem akarják. Egy unoka rendszerint azzal kezdődik, hogy valamelyik nagyapjára már nem is emlékszik. Neki nem az én életem kellene, az övé kell. Minden ember legalább két század szülötte. Ám hiába. A történelmet nem sűrűn egymásba szövődő századokban kell nézni, így nem szabad. Tágas embertérre kell álmodni, úgy nézni

rá vissza a mi időnk résein át. Akkor megjelenik a lassan korhadó kerítések mögött a szenvedő, azaz az éppen élő ember.

Új vendég a cica. Évtizedek óta, talán gyerekkorától nem mondta ki Sebestyén ezt a mondatot. Furcsa az asszociációk lánc. Száraz Gyurka mintha Budapestről (vagy a kolozsvári látogatására emlékeztetve?) nyújtaná az ujját, mindössze két mondat erejéig egészíti ki a paneki szöveget. Vagy inkább vitázni akar vele?

– A távlat nem objektív. A távlat torzít.

Az eddig keveset szólt Imreh Pista történeti replikája egyszerre gondolja tovább és helyesbíti a maga szempontjából, tudósi-emberi tapasztalata alapján, a partiumi individualistának tudott Paneket és a históriába drámaíróként és esszéik szerzőjeként magát sűrűn (és sikerrel) beleártó Száraz Gyurkát. Nem csupán az erdélyi álláspontot foglalja össze:

– Hagyomány, értékrend, közösség, história összetartozó kategóriák. Hogy mi a közösség? Céloknak, érdekeknek az azonossága s az értékrendek egysége, valamint a mindebből leszűrődő „mi-tudat”. Aminek egyik eleme a hagyomány is. Ennek a mi-tudatnak tehát az építője, egybeszerkesztője a történelem. Az volt – és az is marad. És ez hordozza, viszi, sodorja magával mindig és mindenkor a közösségi tradíciót. Hogy mi a tradíció? Azt én nem tudnám olyan szépen elmondani, mint Németh László, aki valahogy így fogalmazott: „A népek emlékezete a hagyomány. A hagyomány egy nemzet válasza életkörülményeire, a nemzet igazi személyisége, amellyel az időben önmagához és feladataihoz hű maradhat.” Az, aki önmagához és feladataihoz hű akar maradni, annak a hagyományokkal számolnia kell. Nincs tegnap és ma. A tegnapomat is élem a mában. És befele hallgatódzva, magam irányvételét építgetve a történetiség, a bennem élő tradicionális ember is szót kér. A történelem – mondotta egy hosszú székelgyűlési utunkon Mikó Imre – nem mögöttünk van, azon állunk; igazát tovább alakítva fejtegettem, hogy kapcsolatunk még szorosabb, a történelem bennünk van, magunkban hordozzuk.

Imreh Pista szenvedélyesen előadott nézetével egyetértve, próbáljunk most már a korábban abbamaradt, illetve alig elkezdett témánkhoz visszatérni. Mert hát a népi–urbánus kérdés is része a történelmünknek, sajnos ez is bennünk van. Egyesek szerint ugyan népi–urbánus vita már nem létezik, aztán újra és újra előbukkan valamilyen formában. Akkor hát folytassuk, ahol Szabó Zoltán befejezte a maga felszólalását. És hogy egy új hangot is halljunk, Bajor Bandit kéri Sebestyén a megszólalásra. Bandi ugyanis nem ideológus, legkevésbé a népieké. Humoristának könyvelte el a közvélemény, igazságtalanul, amennyiben humoristán amolyan közönségszórakoztató iparost értünk. Egyszer a humor méltóságáról kérdezték Bajort, többek közt a göregáboros „parasztkodásra” is rákérdezett az interjúkészítő, amire ő élesen kikelt a panoptikumi parasztszemlélet ellen, azok ellen, akik a parasztságot a szolgalegény és a Pesten csetlő-botló cselédlány színvonalán ítélték meg. Mindig érdemes meghallgatni Bajor Bandit.

– A parasztság volt az, és nemcsak Magyarországon, amely a nyelvet fenn-tartotta a legnehezebb időkben is. És amely saját rendkívüli tehetségével óriási irodalmát, a népköltészetet megalkotta. Tehát a parasztságot én intellektuálisan ugyanolyan szintű társadalmi kategóriának tartom, mint az értelmiséget. Lehet, hogy megdöbbenő, amit mondok, de egy paraszt legalább annyit tud, mint egy magyar értelmiségi, csak másfajta ez a tudás, amit az a paraszt tud. A paraszt azt a világot, amelyben él, ugyanolyan mélyen ismeri, ha nem mélyebben, mint amilyen mélyen ismeri a városi értelmiségi adott esetben a várost, a várossal kapcsolatos adatokat, információkat és a kultúra információit. A parasztság még ma is óriási és kiaknázatlan kincsesbánya, amit eddig megmutatott az irodalom, az csak a felszíni fejtés.

Bajor ditirambusa két irányból is Illyésre asszociál, legalábbis Sebestyén most így ítéli meg. Ha már ez a műfaj és a paraszti tudás kerül napirendre, lehetetlen nem felidéznie azt a híres magyar ditirambust, amelyet Illyés Gyula címzett a nőkhez. Eddig csak prózában folyt a szöveg, de most illő megszakítani az egyhangúságot, legalább az első szakasszal. Pályájának kifejezetten népi korszakán messze túl, Illyés itt tulajdonképpen a paraszti világból őrzött emlékeket építi nődicséretté.

*Nem a kövek és nem a fémek
Nem amik állják az időt!
Hanem a gyékény, a nád, a kéreg.
Nem az örök-élet-ígéret
cinkosai. Nem a kimértek.
Hanem a törékenyek s engedők:
a fű, a lősz, a sás
lett tiltakozás.*

A tettük után nyomban eltűnők.

És ha nők meg magyar líra, tolulnának fel, tovább, a versidézetek, József Attilától, Szabó Lőrinctől – Sebestyén azonban fékezi magát. Nagy Lacitól mégis kérne legalább két, szívéhez nagyon közel került verssort: „S ki viszi át fogában tartva / a Szerelmet a túlsó partra!” Szíve szerint az elkalandozó moderátor elmondhatná a *Szólítlak, hattyt* is; és nem azért, mert Laci épp most nyolcvan-éves. Hanem mert Laciék hozták egyszer magukkal Kolozsvárra s énekeltették is Sebestyénék otthonában a népdalokkal híressé vált, akkor még pályakezdő énekes Budai Ilonát; és mert mindössze másfél hónappal halála előtt Nagy Laci elküldte nekik a Mikes Kelemen utcába, szeretettel, a 100 példányban kiadott, Szántó Tibor tervezte bibliofil füzetet, amely ezt az egyetlen verset tartalmazza.

De ha a kerekasztalhoz visszaigazodva ellensúlyozni kell a lírát, akkor inkább (ismét) Veres Péter kerüljön előtérbe – hiába kezdte napszámos-énekekkel pályáját (a régi *Korunkban* is), ő a prózai realizmus elkötelezettje volt és maradt. Ami nem zárta ki, hogy a kortárs világirodalmat magához engedje, értelmezze. Az előbb temetésekről beszéltek. Hát itt egy másik Illyés-idézet, a Veres Péter koporsója előtt mondott gyászbeszédből, amely ezzel a felmagasztalással kezdődött: „Lángelmét temetünk.” Déry Tibor pedig azt írta a parasztíróból lett értelmiségi barátról, hogy a hozzá közel állók közül, akiket az elmúlt években temetett, Veres Péter volt a legelképzhetetlenebb halott.

Szerencsére most itt van élőben, a malomban, autentikus környezetben. Ha víz is volna még a malomárokban, a Kalota vize, és a nagy kerék sem korhadt volna el, a vályúval együtt, szóval ha örölni lehetne – mert egy kevés búza még akadna, egy kis zacskóban ott van emlékeztetőül, az ajtófélvára akasztva (keresztlányaék hozták a szomszédos Damosról) –, Veres Péter lehetne ebben a vitában, vitán felül, a főszereplő. Zsiga bá után Péter bácsi. Az országban-népben-nemzetben gondolkodó. Akiről Móricznak az volt a véleménye, hogy kell az ilyen ember, mint a szél, ennek a világnak. Állítólag (lánya szerint) fűszernek, mintának, mértéknek használta Móricz a harmincas-negyvenes években, a magyar falu számára. Ám egy újabb kis szeminárium, a Veres Péter-szekció kialakulása előtt Sebestyén úgy véli, hasznosabb lesz a Szárszóról írt Veres Péter-könyv alapján magára Péter bácsira hivatkozni, elejét véve az újabb bálványimádásnak. Mert hogy:

– Régi történelmi tapasztalat: nagy íróknak, nagy egyéniségeknek „hívek” kellene, nem „szövetségesek”. Igen, de az is régi tapasztalat, hogy azok a fiatalok, akikből a holnap nagy írói lesznek, nem tudnak, nem akarnak senkinek a „hívei” lenni. Örök körforgásnak látszik ez, és örök magyarázat az irodalmi torzalkodásokhoz, amelyek pedig oly igen megkeserítik az igazi híveket: tiszteletük tárgya, lelkük bálványa nem tökéletes; átlátszóan irigy és hiú.

Ezt Szisz, ha végre megszólalna, nyilván másképp fogalmazná – de nem a lényegét tekintve. Egyszóval Péter bácsi ismét bölcsnek mutatkozott, akár feltétlen hívei fejcsóválása közben. De mit szól ehhez a malomba most először érkező Balassa Péter? (Neki épp ezekben az években formálódik a sajnálatosan korai, szinte hihetetlenül korai kultusza.) Sebestyénéknél ugyan alig néhányszor fordult meg kolozsvári vendégtanársága hónapjaiban, de beszélgetéseik, itt és ott, azaz Kolozsvárt és Budán, a Gellérthegy utcában meg Pesten, ha nem is végtelenek, mindig barátiak és tartalmasok voltak. Péter, mint annyiszor, a népi–urbánus ügyben is az egymás kioktatása ellen emelt szót. A jelen lévőket figyelmeztetnie kellene a moderátornak, hogy ezúttal hallgassák végig nyugodtan a szöveget, ne ugorjanak föl az első mondatra. Az izgága Veress Dani pillanatnyilag nincs itt, Czine Miska épp az előbb ment ki a szobából, Edgárnak nem szokása a közbekiabálás, s a többi öregtől ugyancsak el lehet várni, hogy türelmesen várják ki az

okfejtés végét, aztán válaszoljanak, ha feltétlenül szükségesnek tartják. Akkor hát ne folytassuk Péterbe a szót.

– A legnagyobb probléma a népi-urbánus kérdésben az, hogy egy újfajta népi ideológiával vagy újfajta népi irodalommal nem lehet találkozni. Azt hiszem, hogy a fokozódó idegesség egyik forrása éppen az, hogy a szakszerűség, illetőleg a jó irodalom és a nem jó irodalom mentén kezdenek húzódní a határok normális irodalmi és szellemi életben általában. A harmincas évek népi irodalmához és népi ideológiájához alig hasonlít ez a mai. A maiban éppen az a megdöbbenő, hogy a régi, dzsentroid ideológiákhoz igazodik, és onnan veszi a tartalékait. Én ezt megdöbbenő dolognak tartom, hogy a népi írók vagy a népi irodalom hangos képviselői teljesen elvesztették a plebejus értékek iránti érzékenységüket, és elvesztették az emlékezetüket is, hogy a népi irodalom a progresszió ereje volt a húszas–harmincas években. Ez az egyik dolog. A másik, hogy a népi-urbánus ellentét évtizedeken keresztül, még hozzá a kultúrpolitika által nagyon ügyesen, mesterségesen fenntartott és manipulált ellentét volt. És ennek bizonyos vonásai most is folytatódnak, kétségtelenül. Én mindig azt mondom meg írom, hogy népi–urbánus ellentét létezik, de nem vagyok hajlandó elfogadni.

Balassa nyilvánvalóan a budapesti, debreceni, pécsi frontokról, az ottani irodalompolitikáról beszél. Ítéletében, véli Sebestyén, akár Kiss Feritől is kaphat a most felszólaló erősítést, aki Nagy Lászlót méltatva (sokkal nagyobb elismeréssel persze, mint amire Laci poézise Balassától számíthat), az Arany János utáni magyar költészetet fenyegető két veszedelemről szól. Bár mostanában mintha elfeledkeznenek róla, mértékadó irodalomtörténészként kellene hallgatnunk Ferit is (nem csupán Kosztolányi-ügyekben). A „két veszedelmet” ő – még 1968-ban, a *Valóságban* – így nevezte nevén:

– Egyik a népiesség ama földhözragadt és sekélyes változata, amely jórészt a népiélet külsőségeinek, a néptribuni szerep szokványos gesztusainak, a folklór kiélt stílusjegyeiből képzett hatásformáknak jó-rossz ismétlésében merül ki. A másik veszedelem, mely sokszor az előbbi reakciójaként jelentkezik, az üres absztrakciók, a nyegle szertelenség s a jellegtelenység végletei felé sodor.

Péter kissé meglepődve hallgathatja ezt a szöveget, nyilván nem várta a népi tábor felől ezt a kritikus-önkritikus hangot. A Cziné Miska-féle történelmi értékelést már könnyebb belehelyeznie az ismert kánonokba. Nála, Miskánál Ady Endre a kiindulási pont.

– Következézetesen demokratikus politikai mozgalom hiányában, mint a magyar történelemben többször is, az irodalom vállalkozott a gondolati-ideológiai megfogalmazásra. A veszélyt az írók érzékelték legélesebben. Úgy érezték, Ady víziója a szétszóródásról hamarosan bekövetkezik, a magyarság: hulló nép. „Az önkéntes és kénytelen disszimilálódás, a történelmi kudarcsorozat, népbetegségek és gyarmati munkaviszonyok által létében fenyegetett magyarságot” úgy érezték, csak egy mélyreható társadalmi átalakulás erősítheti nemzetét (Illyés

Gyulát idézve). A feladatot a nép gyors nemzetné erősítésében látták. Olyan nemzet élt elképzeléseikben, amely a munkás-paraszt és értelmiség hármasságára épül.

Közbevetőleg nem ártana megjegyezni, gondolja Sebestyén, hogy ezek a szembevetően átideologizált mondatok először a pécsi *Jelenkorban* láttak napvilágot, igaz, még 1969-ben. De végre hallgassuk meg e kérdéskörben az eddig csak figyelő Gáll Ernőt; vele közelebb kerülünk az erdélyi, többé-kevésbé általánosnak mondható nézőponthoz.

– Jogosan állapíthattam meg nemrég – egy körkérdésre válaszolva –, hogy a magyarországi népi–urbánus vita átsugárzása időnként érezhető volt, ám hatása mindig a kisebbségi létfeltételek között nyilvánult meg. A közös önvédelem igényei általában elsőbbséget élveztek. Az egymásrautaltság, a közös veszéllyel szembeni szolidaritás felismerése jutott kifejezésre abban is, hogy a román antiszemitizmus első nyílt jelentkezésének pillanatában Domokos Géza, a magyar értelmiség nevében is, levélben fejezte ki tiltakozását. Bátor fellépése még a diktatúra idejére esett.

Sebestyén érzi, hogy Ernőt most nem szabad félbeszakítani, még akkor sem, ha térben és időben távolodunk az eredeti kérdésfelvetéstől, ám itt ugyancsak húsbavágó igazságok kimondása következhet, és ez végül is, Erdélyből nézve legalábbis, nem lekicsinyelhető oldalága a vitának.

– Az erdélyi magyarság és a maradék zsidóság sorsának újabb különös és fájdalmas összefonódását tanúsítja ama körülmény is, hogy fél évszázaddal Makkai Sándor „nem lehet”-jének kimondása és negyven évvel Bibó Istvánnak ezzel összecsengő következtetései után, mindkét népcsoportból egyre többen érzik úgy, hogy a kisebbségi lét (hát még a kettős elnyomatás) tartósan elviselhetetlen. Nem emberhez méltó. Minden változás kilátása nélkül vállalni sokáig nem lehet! A felismerést rendszerint tettek követik. A kettős exodus meghatározó mozzanatai, arányai és következményei – a kölcsönhatások ellenére – eltérőek. Közös azonban a társadalmi háttér. A zsarnokuralom egyneműsítő politikájának tűrhetlenné vált nyomása, majd a szovjet típusú pártállami diktatúrák összeomlása, a térség országaiban fellépő destabilizáció, a szétesést, a libanizálódást kiváltó, többnyire nacionalista indulatoktól hajtott erők működése. Pszichológiailag: a különböző csalódások, kiábrándultságok nyomasztó érzése. Továbbá: a fasizmus újrajelentkezése, etnikumközi összetűzések, pogromok kirobbanása. És mindez a század- és ezredforduló küszöbén., szemben a különböző európai integrációk szükségességét bizonyító – eme integrációk létrehozásán már munkáló – tendenciákkal. Éppen ezért, a romániai magyar zsidóság maradványai, azok, akik már nem tudnak vagy nem is akarnak a kettős kisebbségből – a kettős fenyegetettség elől – menekülni, a magyarsággal együtt, az ország következetes demokratizálódásában látják a jövő egyetlen zálogát.

Gáll Ernőnek ezt a közösségi programként elfogadható beszédét Sebestyén szeretné összekapcsolni Balassa Péter személyesebb vallomásával. A szabad polgár természetes öntudatával szól az ő származást és identitást tisztázó közlése – ahogy Illyés a két ős, az úrhitű tolnai pásztor s a csupa dac sárréti prédikátor ádáz birokra- kelését versében megidézte. Balassa láthatólag jól érzi magát az örökölt és vállalt kettősségben. Magánügy? Aligha csupán az. Tessék hát idefigyelni:

– Apám révén, s problémamentesen vállalva ezt, zsidó is vagyok, ami persze a zsidóság belső szabályai szerint már csak azért is irreleváns, mert nem anyai ágon, s mert apám, szép és illuzionisztikus asszimilációs és hitbeli konverzióval, még 19 éves korában megkeresztelkedett (akkor ez nem életmentő keresztlevelet jelentett, mint jóval később), ugyanezt viszont katolikus részről az alig rejtetten antiszemita „zsidóbarát” jelzővel honorálják, különösen az én életpályámon (erre is inkább büszke vagyok). Nem zsidóbarát vagyok ugyanis, hanem kettősen-egy identitású zsidó-keresztény, amit nem kívánok explikálni. Jól érzem magam ebben a „köztes”, kettősen-egy kötődésben és mindaz, amit a monolitikus identitás kritikájaként korábban mondtam, ezzel is összefügg. Az „egyik” vagy „másik” részről időnként megnyilvánuló idegenkedés kifejezetten felvillanyoz (nota bene: katolikus részről mindig több ilyesmivel találkoztam, bizonyos fundamentálisan zsidó körök érdektelensége vagy idegenkedése legalább őszinte és nyílt a másik fajta szemforgatáshoz képest). Már említett gyerekkori alaphelyzetem, közösségre hajló sehova sem tartozásom termékenysége és persze feldolgozási nehézsége megerősített és visszatért, amikor mindezt tudatosítottam magamban, a hetvenes évek végén. Az ökumenét mindenesetre „fanatikusán” életfontosságúnak tartom, inkluzíve a nem hívőket.

Ha most erre a vallomásra választ kérnénk a jelenlévőktől, például a kérdést gyakran felvető Panektől vagy a korábban hevesen vitázóktól, Szabéditől, László Dezsőtől, Mikó Imrétől, Balogh Edgártól, Méliusztól – és megidéznénk például Ligeti Ernőt, a *Súly alatt a pálma* szerzőjét –, napokig nem állnánk fel az asztal, a kereknek képzelt asztal mellől. Néha valóban az az érzése az embernek, amit egyszer Zoltán (Panek) mondott: keressük egymást, de nem találjuk. A legújabb polémiák nemegyszer ezt a benyomást erősítik. Lehet, mégis a váradi költőnek, Horváth Imrének van igaza? Ő így emlékezik a régi nagyváradi időkre:

– Nem számított, ki zsidó, ki nem zsidó! Arisztokraták pénzért, mások szerelemből zsidó nőt vettek feleségül, az sem volt ritka, hogy keresztény lányok zsidó férfival kötöttek házasságot. Úgy, hogy antiszemitizmus az I. világháború végéig úgyszólván nem is létezett. Természetesen valamit jelentett, hogy más a keresztény és más a zsidó, de ezt nem éreztették. Az én véleményem egyezik a Reményik Sándoréval, aki egyik versében azt írja: „az a más néven ismert Petrovics”! Ne firtassuk a származást.

Imre bácsi a maga közvetlenségével, természetességével, úgy látszik, eltanulhatatlan humanizmusával tiltakozik most is a kiszorítás-kísérletek ellen, beszél a saját keresztény negatívumairól (ilyet ki hallott?), kálvinistákról, katolikusokról.

– A kálvinisták puritánabbak, a katolikusok a dekoráció felé hajlanak. Hát ehhez hasonló eltérések vannak a zsidóság és a keresztény magyarság között is. De ezek az eltérések nem olyan jelentősek. Mindkét oldalon megvan az adottság: ha azt mondom, Radnóti, akkor azt mondom, hogy Weöres Sándor. Ha azt mondom, hogy Halász Gábor, akkor mondhatom, hogy Juhász Géza, aki nagyszerű debreceni irodalomtörténész. Tehát megvannak az adottságok. Ami a zsidóságból hiányzik, az a magyar keresztényi lustaság, ami, sajnos, bennem is megvan. Hat nyelvet tanultam, és egy nyelven sem tudok úgy, ahogy kellene... A zsidóság rá volt kényszerítve: kiválni, kiválni, kiválni! És meg is volt benne az ambíció! Ez nem minden magyarban van meg. Nagyon sokan parlagon hevertették szellemi képességüket. Sokan lusták voltak, hogy megtanulják mindazt, amit a zsidóság megtanult. Ehelyett azzal akartak érvényesülni, hogy félretolják a zsidóságot, hogy finoman fejezzem ki magam.

Cs. Szabó egy ugyancsak lényeges irodalomtörténeti utalással a népi irodalomhoz is visszatér, a *Választ* szerkesztő Sárközi Györgyre emlékeztetve.

– Róla ma is mindig mint szent emberről beszélek. Nem ismertem íróbarátaim között önfeláldozóbb, önzetlenebb költőt. Amikor azt mondom, hogy a zsidóság megoszlott Magyarországon, és voltak köztük, nem is kevesen, akiket mi ugyanúgy hozzászámítottunk a magyar, a megálmodott új magyar radikális reformkorhoz, mint a paraszti, középnemesi vagy sváb származású magyarokat, akkor olyanokra gondolok, mint ő volt. Nem volt különbség ebből a szempontból – legalábbis a mi szorosabb körünkben – a különféle magyarok között. Ebben a kérdésben például erősen szemben álltunk Németh Lászlóval. Gyerekesnek tartottuk és visszautasítottuk az ő hígmagyar és mélymagyar elméletét, kis vakvágány volt, kisiklás, ezért nem is tartottuk elsőrendű jelentőségűnek. Visszautasítottuk, de nem csorbította szemünkben Németh László nagyságát. Túl termékeny volt, túlságosan izzott az agya, izzás közben követett el kisiklásokat, mélymagyarokra és hígmagyarokra osztva minket. Sárközi Györgyöt azokhoz számítottuk, akik nélkül elképzelhetetlen volt az új, megálmodott Magyarország.

Le kellene végre ezt a vitát is zárni – ha lehetne. A személyes emlékek, a példák után következzenek az általános érvényű megállapítások. Sebestyénnek fiatalkori nagy élménye – és ebben nyilván sokakkal osztozik – Bibó István lelkiismeret-vizsgálatra, az előítéletek felülvizsgálására, a tőlük való megszabadulásra indító tanulmánya a magyarországi zsidókérdésről. Milyen jó, hogy Illyés magával hozta őt ide, a malomba, így az ő szájából hallhatja mindenki, amit az asszimilációról összefoglalt.

– Asszimilálódni nem annyit tesz, mint minden jellegzetes vagy felismerhető tulajdonságot letenni, megkülönböztethetetlenné, „tősgyökeres”-sé válni; ez nem

lényege, legfeljebb késői és esetleges kísérőjelensége az asszimilációnak. Asszimilálódni annyit tesz, mint egy valóságos, eleven közösség életének a folyamatában benne élni, magatartásformáit, konvencióit és követelményeit ismerni, gyakorolni és vállalni. Ettől megmaradhat valakinek a jellegzetes orra, jellegzetes konyhája, jellegzetes élettempója, jellegzetes szólásformái, idegen szavai, vagyis megmaradhat mindaz a fizikai és etnikai adottsága, aminek társadalomszervezeti jelentősége nincs, vagy kevés.

(Sebestyén most szívesen betoldana ide egy anekdotikus történetet, amelyet csak hallomásból ismer, talán Berkes Erzsitől hallotta: annak a szerkesztőnőnek a történetét, aki orrműtétével akarta eltüntetni származását, ám ezzel nem tudta elkerülni bizonyos körökben a lezsídózást; ettől aztán megdühödött, és sajátosságát annál inkább kiélte. Az ellenpélda: az előbb már meghallgatott Gáll Ernő. – Kisapám, visszahangzik sokszor a fülében Ernő szava, barátivá érett vitáikból, közös akcióik megtárgyalásából. Mintha Ernőről mintázta volna Bibó a figurát, aki benne él egy közösség életének a folyamatában, ismeri a konvencióit, követelményeit – nem utolsósorban hagyományait, értékeit. De persze Sebestyén részéről neveletlenség volna félbeszakítani Bibó okfejtését.)

– Azok a tulajdonságok, melyek valóban születési vagy etnikai adottságok, aránylag igen ritkán jelentkeznek úgy, mint az asszimilációnak az asszimilálódni kívánó lelkivilágában élő akadályai, hanem sokkal inkább úgy, mint a környezet ellenségességének, előítéletének és elzárkózásának a támpontjai, mint az elzárkózás keresztülvitelére alkalmas elhatárolások és korlátok. Ezek tehát elsősorban úgy válnak akadályává az asszimilációnak, hogy a közösségi érdekek vagy magatartásformák összeütközése után s annak következtében a környezet ezeknek az adottságoknak valamelyikéből csinál valami sorompót vagy korlátot, mint például a néger bőrszínéből vagy a zsidó nagymamából. Az asszimilálódó oldaláról eredő nehézségek nem annyira a születési és etnikai vonások formájában jelentkeznek, mint inkább a közösségi együttélés, közösségi együttműködés, közösségi lehetőségek kezelése terén kialakult magatartásformákban.

Bibó után pedig a Száraz Gyurkáé a szó, hiszen harminc évvel később ő írt könyvet *Egy előítélet nyomában* címmel. Mondja hát el Gyurka a magyar történelmen végigvezető, mába érkező esszéjének a tanulságát, a legfontosabbat.

– Minden esetben nehezemre esett leírni: „mi és ők”, „itt és ott”. De hát muszáj volt: e nélkül képtelen lettem volna megértetni magam. Csakis azért használhatom ezt a viszolyogtató ellentétpárt, hogy kimondva megsemmisítsem. Primitív néphit és modern pszichoterápia: ki kell mondani a démon nevét, beszélni kell a neurózis okairól, hogy megtörjön a rontás, oldódjék a görcs.

Sebestyén úgy érzi, dióhéjban ők is ezt tették itt, közösen, a malomban. Bibó Istvánnal, Bibó szellemében. Vagyis nem álltak meg annál, ami azért tetszik, mert a másiknak s a másikról szól, hanem inkább annál időztek, ami rájuk vonatkozik. Akár itt, Kolozsvár közelében, Kalotaszentkirályon. Ahol Ady járt.

Meg még sokan. Sokfélék. Három temető őrzi a helyben lakottak emlékét: a református, az ortodox és a zsidó. Az első kettőnek van utánpótlása – szerencsére a magyar iskolának is –, a zsidó temető a falu végén, bekerítve, a földbe süppedt sírkövekkel már csak megbecsült emlékhely. Boltos, kocsmáros, az egykori szeszgyár tulajdonosa porlik a szentkirályi földben. Emlékhely persze a reformátusok temetkezési helye is, a leszármazottak mellett másoknak is érdemes ellátogatni ide, a falu művelődéstörténetének emlékét őrzik a tanítók, papok fejfái. A Kiszelyek kertjében írta Ady *A Kalota partján*-t, ismétlik sorra a kalotaszentkirályiak az irodalomtörténeti mozzanatot, köztük most már Sebestyén László is. De van egy tárgyszerűen ellenőrizhető kapcsolódás is, kint a temetőben. A Kiszely családdal rokon Viskyek egyike, Rozália, Ady Endre nagyanyjának testvére itt nyugszik a többi református közt, erről az 1890-ben készült, gömbalakban végződő sírkő tanúskodik. A Bánffyoknak csak kastélyuk (inkább udvarházuk?) állt a zentelki magaslaton, ők máshová temetkeztek. Például a Házsongárdba. Bánffy Miklós urnában térhetett haza (mint Panek és még annyian, közrendűek, talán főrendűek is, a szellem rangján); az ő végső kolozsvári jelenésének leírása is ide kíváncskozna, Sebestyén azonban akkor épp hiányzott szülővárosából, de azt tudja, Kós Károly még ragaszkodott hozzá, kilencven-valahány évesen, hogy jelen lehessen a helikoni társ újratemetésén. Állítólag széket vittek ki neki, azon ült a szertartás alatt. (Erről sajnos nincs fénykép *Az Erdélyi Helikon képeskönyvében*, amely nagyjából a marosvásárhelyi vonatkozásokat emeli ki a feledésből, minthogy elsősorban a Molter-hagyatékra támaszkodik. Fel kellene lapoztatni a malombeli meghívottakkal a Csíkszeredában kinyomtatott gazdag gyűjteményt, ez volna az igazi szembesítés, a vizualitás erejével. Sebestyénben is személyes emlékeket ébreszt ez a képeskönyv. Hiszen Kemény János vásárhelyi ravatalánál az öreg Moltert még ő is hallhatta beszélni, meg ott volt az emlékezetes marosvécsi halotti menetben. Tamási Áront többször is látta, de egyszer sem szólította meg, ezt máig sajnálhatja; igaz, akkor, bolyaista korában nem álltak oly közel hozzá a Tamási-művek. Ifjú, majd tekintélyesebb szerkesztő korából a találkozások hosszú sorát kellene megpróbálni, ha még lehetséges, fölleveníteni. Károly bácsi természetesen örökké eleven emlék, a többiek azonban... Maga Kemény János, az alapító. Még Sebestyén gyerekkorából az osztálytárs apja, Maksay Albert. Későbből Tompa László, Molter Károly. Kacsó Sándor, aki első könyvéhez előszót írt. Szemlér Ferenc, Bözödi György, Endre Károly, Bartalis János, Franyó Zoltán, Kiss Jenő, Szenczei László, Vita Zsiga, Asztalos István. Vegyes emlékek. Persze Szabédi László, akinek annyit köszönhet. Jékely Zoltán. Tőle őrzi Sebestyén az egyik legszebb ajánlást, 1980 októberéből, az *Őszvégi intelemenben*: „Az erdélyi irodalomtörténet-írás kiválóságának, holnap talán pillanataimra emlékezőn, tisztelő barátsággal Jékely Zoltán”. Kicsit szégyelli is a túlzó sorokat, mégsem állhatja meg, hogy ide ne másolja őket.)

A második kerekasztal-beszélgetés végén Sebestyén László nehezen tudja eldönteni, hogy hozzáöregedett-e vendégeihez – vagy éppen hozzájuk fiatalodóban szervez most, vitázik. Tegnap és ma úgy épül egymásba, ahogy az öregeknél tapasztalta.

Pillanatnyilag tulajdonképpen Zentelkén van, vagy Budán, a Donáti utcában jár, Jékelyvel? 2005-ben vagy 1949-ben? Ő találta meg a kalotaszegi párnahéjat az út porában? Vagy együtt emlékeznek?

– Alig értünk a rozsdás rácskerítésig – amely mögött pompás emeletes villában Violante, a századelő divatos írónője lakott, majd bombazáporban, házának romjai alatt lelte halálát a lila ruhás pici öregasszony – az utcalámpa fényében megpillantottam valamit. Úgy hevert a járdán elárvultan és rejtélyesen, mint minden gazdátlan tárgy, régi és új gazdája közt, némán, valamiféle senki földjén, szinte lebegve... Egy varrottas párnahéj volt. A régi, nemes rajzú, tükrösnek nevezett mintát rögtön felismertem rajta: a kalotaszegi varrottasoknak világga szóródott családjából való, fehér lenvászonon fekete „írás”. Rögtön hajoltam volna érte, hogy felkapjam, s a keblemre szorítsam – ha úrnőm, cipője orrának egyetlen sportszerű pöccintésével, meg nem előz, mintegy tapintatosan jelezve, hogy e gyanús holmit *kézzel* érinteni nemcsak illetlen, hanem utálatos is. S ahogy a párnahéj e mozdulattól félig fonákjára fordult, ott a fücsomós járdán fekete foltok, friss kátránypacák tűntek a szemünkbe, ha hozzányúltam volna, megszágyenülten törölhetném most a kezemről füvel, falevéllal, zsebkendővel a szörnyű maszatot.

Ki gyalázta meg ezt a remekművet – álltam fölötte borzongva, tanácstalanul. Vászott gyermekek durva csínytevése? Hanyatt-homlok menekülő tolvaj elhullatott zsákmánya? Vagy – és ez a feltevés borzongatott meg csak igazán – a naponta kihantolt ostromhalottak valamelyikének rögtönzött feje alja, szemfedele? És hátha éppen Violante kanapéján díszelgett egykoron, s került aztán vele együtt a hevenyészett sírgödörbe...

Abban, hogy felvegyem, nemcsak ez a gondolat akadályozott, hanem attól való félelmem is, hogy a szenttelen szépség valami koldusgesztusnak minősíti, hogy rám süti az alkalmi tolvajság bélyegét. És otthagytam a szurkos kis varrottast szemlesütve, mások prédájára; akik majd csakugyan belerúgnak, megtaposák, vagy játékos kutyáikkal széttépetik...

Sebestyénnek be kell vallania: ez nem ő, ez hamisítatlan Jékely-próza. '49-ben, illetve közvetlenül az ostrom után még arról sem hallott, hogy van Budán egy Donáti utca – csak a kolozsvári Donát utat ismerte, a nyíló orgonákkal; ide jártak szüleivel, a barátokkal a Szamos-partra fürdeni, később, már a saját családjával lakott is itt vagy hét évet, a folyóhoz közel épült egyik tömbház hetedik emeletén. A folyópart nyilván Jékelyvel közös emlék, az Áprily-villa sem volt messze, de erről 1980-ban nem beszélgettek. A Donáti utca Sebestyén számára újabb „szerzemény”, rokonlátogatások helyszíne, ma már a nagyobbik fia lakása;

a kisebbik fiú három gyermekével pedig gyakran lejár az utcavégi játszótérre, ahová már nem engedik be a kutyákat. Szurkos varrottast nem láthatott erre, a szenvtelen szépség is elkerülte, az unokák nyári-téli öröme viszont összeköti a színhelyeket, a négyszáz kilométer szerencsére már nem legyőzhetetlen akadály. Zentelke pedig régi-új varázshely – ezt most Jékely is láthatja.

Ennyit a népiről, az urbánusról. A kerekasztal egyelőre szünetet tart, a folytatás idejéről és helyéről az érdekeltek értesítést kapnak.

